

АСИМ ПЕЦО

ИЗ НАШЕ ТОПОНОМАСТИЧКЕ ПРОБЛЕМАТИКЕ

Међу проблемима са којима се сусреће наша књижевно-језичка норма налазе се и многа питања везана за топониме. У Правопису из 1960. дата су нека начелна рјешења, али не и одговори на сва питања са којима се сусрећемо у свакодневној пракси. То је и разумљиво. Правопис, и рјечник који се даје уз њега, није могао обухватити све наше топониме и показати како се они пишу и изговарају. Истина, ту су дати неки обрасци, али ни то није увијек довољно. Проблеми са којима се у тој области језичке праксе сусрећемо траже не само озбиљнији теренски рад: прикупљање свих географских имена са терена, и у облику какав живи у народном говору, него и њихово усаглашавање са постојећим стандарднојезичким нормативима. Има, наиме, случајева гдје књижевнојезичка норма прихвата неку гласовну измјену у географском имену, иако та измјена не иде у фонетику књижевног језика када су у питању опште именице. Отуда и у књижевном језику: *Слипчићи*, иако је у ијекавском изговору само *слијеп*, отуда и *Бедово Поље*, иако је само *дјед*, отуда *Раст*, иако је само *храст* и сл. Истина, књижевнојезичка норма не прихвата све измјене на које се наилази у народним говорима када су у питању топоними. Постоји више разлога што је то тако: негдје је у питању тежња да се сачува старији фонетски лик неког топонима; негдје, опет, народни говор нуди облик за који у нашим писмима нема одговарајућих графема (у питању су различите појаве у нашем вокализму — отвореност и затвореност самогласника, затим назализација, појава палаталних констриктива *с'* и *з'* и сл., исп. о томе код мене у часопису *Наш језик*, књ. XI, 234—248).

Поставља се начелно питање: колико наша стандардна језичка норма треба да иде за стањем које налазимо у народним говорима. Мислим да ту не би смјело да буде крутости. Језик је вјечити пратилац друштва, у њему се одсликавају све друштвене промјене, и што је за нас значајно, у њему никада нема статичности. Никада двије генерације не говоре на потпуно исти начин. И ту, као и у друштву, све је подложно промјенама. Друго је питање колико смо ми кадри да све те промјене уочимо, поготово колико смо вољни да их прихватимо и за стандардне. Има више разлога што је то тако. Отуда и разлике између писа-

не и говорне ријечи у многим језицима. Наша писана језичка норма, као што се зна, настоји да, бар донекле, слиједи своју говорну варијанту. Али ни ту нема потпуне подударности, нити ће је икада бити — без обзира на наше жеље. Али, и то треба истаћи, чињеница је да је данас све више оних који у свакодневном говору нагињу ка стандардном изразу и да се због тога помало губе дијалекатске посебности. То, такође, на извјестан начин отклања разлику између говорне и писане ријечи.

Посебан проблем у овом склопу питања је прозодијска компонента топонима. Ту се, у начелу, предност даје акценту краја гдје се налази неко географско име, уколико је у питању област са четвороакценатском системом. То би се могло рећи и за промјену географских имена. Због тога се не прихвата промјена топонима *Гацко* по обрасцу придјевских ријечи: *Гацко-Гацкога*, него се инсистира на промјени *Гацко-Гацка*, како је једино у крају гдје се ово мјесто налази.

Тачно је да није увијек лако знати све особине једнога топонима — и фонетски лик, и акценат, и промјену. Отуда често имамо и неслагања између онога што живи у народу и онога што се појави у нашој писаној ријечи. Али, тога треба да смо свјесни, ти проблеми неће бити ријешени све дотле док се не сачине детаљни дијалектолошки атласи у којима ће бити изнесене све ове и овакве особине. Тај тренутак, то је сигурно, није још на видику.

Међу овим проблемима налази се и питање писања зависних падежа топонима типа *Градац*. Као што се зна топоними те врсте знају за тзв. непостојано *а* у ном. и акуз. Отуда према номинативном *-дац* имамо у генитиву *-дца* или само *-ца*. Поставља се питање шта је прихватљивије за стандарднојезичку норму: *дца* или *ца*.

У нормативима нашега књижевног језика налазимо овакво стање:

У правопису Д. Боранића (Загреб, 1951): *Градац* (ген. *Граца*). Ту је и: *Грачанин*, *градачки* (с. в., стр. 114).

У правопису А. Белића (Београд, 1950): *Градац*, *Граца*. Ту је и: *Грачанин* »човек из Граца, од Градац« (стр. 159, с. в.).

У заједничком правопису, из 1960: *градац*, *граца*, мн. *граци*, ген. *градаца*, *Градац*, геогр. Значи, топоним има исту промјену као и општа именица — *градац*.

У школском издању овога правописа налазимо: *Градац*, ген. *Граца*, *Грачанин*, *градачки*, с. в.

У Речнику српскохрватског књижевног и народног језика који издаје Српска академија наука с. в. *Градац* (књ. III, 1965, стр. 541) налазимо: *Градац*, *Граца*... »име многих места у нашој земљи«, а уз *Грачанин* читамо »становик Граца или Грачанице« (стр. 580).

Једино у Правописном приручнику српскохрватског-хрватско-српског језика чији су аутори Св. Марковић — М. Ајановић

и З. Диклић (Сарајево, 1972) налазимо: *Градац*, *Градца*. Ту је и етник од овога топонима *Градачанин*, *Градачанка* (с. в., стр. 153). А нешто више о томе читамо на стр. 58, гдје пише: »У ријетким случајевима допушта се писање сугласника *д* и у оваквом положају (то јест испред африката *ц*, *ч*, *ћ*, *ђ* и *џ*, А. П.), нпр. у неким географским именима, да би се истакла разлика према неком другом имену или да би се избјегла велика промјена облика ријечи: *Градац* — ген. *Градца* (за разлику од *Граца*, града у Аустрији) ...«.

Ја сам у једној језичкој поуци, објављеној у дневном листу »Ослобођење«, без навођења свих ових података, изнио мишљење да би у овом случају требало поштовати стање које живи у говору краја гдје се налази топоним, а колико ми је познато, у народу је само *Градац* — *Граца*.

Професор Светозар Марковић је сматрао да такав мој став није исправан и на то је одговорио у часопису Књижевни језик (Сарајево, 1977, св. 3, стр. 64—65). И то је сасвим у реду. Лијепо је, и корисно, када се о стручним питањима воде стручне расправе. Али, по моме мишљењу, није лијепо када се у такве расправе уноси и нешто што није из домена струке. Некоректан тон. Ја нисам присталица таквих расправа, ни таквог тона. Сва неслагања могу се рјешавати у тону који неће пореметити међуљудске односе. Ја сам за такве дискусије.

Што се тиче писања зависних облика топонима *Градац*, ја сам већ показао какво стање налазимо у нашим старијим и новијим језичким нормативима. Из онога што је ту наведено јасно се види да је однос *Градац-Граца* општеприхваћен и није било никаквих разлога да се то мијења. Поготово да се инсистира на томе да однос *Градац-Градца* буде прихваћен као једино исправан (узгред буди речено Правопис, па и оно школско издање прихваћен је као наш званични норматив, а овај приручник је остао ван таквог домаћаја). Жеља аутора овога приручника, на којој и у часопису Књижевни језик инсистира проф. Марковић, нема такву тежину да би се она могла и усвојити. Бојазан да ће се створити забуна ако се напише *Граца*, када се мисли на неки наш *Градац*, јер се тај облик не разликује од генитива аустријског града *Грац*, чији је генитив у нашем језику *Граца*, нема основа. Уколико се, пак жели избјећи та графичка подударност, за то постоје и друга средства: обиљежавање квантитета вокала *а* у основном слогу: *Грѣца* од *Градац* : *Грѣца* од *Грац*. Али, ни то није неопходно. Из текста се увијек да лако одредити о коме је мјесту ријеч. Додајмо уз то да има и других географских имена у нашем језику која су у гласовном погледу идентична са неким географским именом у другим језицима. То нарочито вриједи за словенске језике. Па ипак ми не тражимо да у таквим случајевима правимо неке фонетске посебности. Уосталом, који је то језик мијењао своје фонетске принципе због таквих разлога.

Проф. Марковић, уз то, сматра да сам ја помијешао »двije гласовне промјене« када сам рекао да нема оправданих разлога да се топоним *Градац* сврстава у скупину личних имена типа *Кадчић*, *Субхија*, *Еджем*, тј. да сам помијешао »губљење сугласника, у случају *Кадчић*, и једначење, одн. неједначење по звучности у случају *Субхија*, *Еджем*« (стр. 64). Чини ми се да и ту има неспоразума. Постоје различите асимилације, међу њима су неке дјелимичне, као што је асимилација по звучности, а неке потпуне, када се један глас утапа у други. У случају *Кадчић* — *Катчић* — *Качић* — када су се нашла у непосредној близини два сугласника који имају доста заједничког у артикулационом процесу: *п*лозив и *африката* имају заједничке *оклузије* и *имп*лозију. У процесу артикулационог уједначавања *п*лозив је, послије редукције експлозије, утопио своју артикулацију у артикулацију африкате. То вриједи и за топоним *Градац*. Отуда *дч* > *ч*, *дц* > *ц*, наравно све преко *тч*, и *тц*. Могуће је, а и вјероватно, да су у прво вријеме постојале квантитативне разлике између оваквог *ч* (у *Качић*) и оваквог *ц* (у *Граца*) и истих тих гласова ван оваквих позиција. Што се то данас не осјећа, и то је схватљиво. Ове су се појаве дешавале прије готово читавог једнога миленијума и нормално те квантитативне разлике су временом потрвене (уп. наше савремено: *из шуме*, *из села са мушки*, *паски* и сл.).

У Правописном приручнику сарајевског ауторског колектива, видјели смо — од *Градац* етник је *Градачанин* (стр. 153). У другим правописним приручницима, ако се и то даје, налазимо *Грачанин*. Чини ми се да је посљедњи облик одраз стварног стања које живи на терену. Језички стручњаци, да се и тога подсетимо, немају права да мијењају постојеће стање. Њихова је дужност да, попут вртлара, његују постојеће и да из свога врта тријебе коров. Све остало ће учинити нормални језички развитац.

Посебно је питање да ли постоје у нашем савременом језику гласовне скупине *тч*, *дц*. На дијалекатском плану постоје. Али не у примјерима типа *градац*, *поводац*, у којима су сугласници *д/тч* врло рано дошли у непосредну везу, нашли се у једном слогу, послије губљења полугласника, него у примјерима типа *гредца*, *родца*, *младца*, гдје су се у непосредном сусједству нашли ови сугласници послије редукције неакцентованог самогласника -и. У тим и таквим примјерима секвенце *тч* и *дц* остају неизмијењене, чак се чува и звучност оклузива *д* у *дц* (примјера те врсте нуди доста западnobосанско говорно подручје, исп. код мене у раду: Западnobосански икавскошћакавски говори, БХДЗБ. I, стр. 100, 250, а таквих примјера наћи ће се и код Дешића: Западnobосански ијекавски говори, СДЗБ. XXI). Јасно је и зашто је то тако. Ту је још увијек присутна граница слога која не дозвољава чак ни једначење по звучности. Отуда *рад-ца*, *млад-ца*. Додајмо уз ово да на овакву ситуацију могу утицати и случајеви гдје до редукције самогласника није дошло. Управо наведени примјери могу се јавити и у пуном фонетском лику: *родица*,

младица. А ни семантичка компонента није ту безначајна. Све то подржава чување секвенци *дц* и *тц*. У примјерима, пак, као *градац*, *поводац*, врло рано су створени услови за довођење ових сугласника, сугласника *д/тц*, у непосредну везу (ту није било алтернација типа *дц* — *диц*, или са полугласником) и тако су се стекли сви неопходни услови за једначење артикулације ових двају сугласника и њихово сливање у један глас. Семантичка компонента, такође, ту није била препрека за ове измјене. Отуда данас и разлика у судбини тих скупина у нашем језику. А да ли ће се мијењати стање које налазимо у народним говорима западне Босне; да ли се и ту може очекивати појава африкате *-ц* умјесто скупине *-дц*? Тешко је бити пророк. Постоје разлози који нуде негативан одговор на постављено питање. Школа, књига и средства масовне информације штите стандардне облике. Може се очекивати да ће се ту устаљивати вокал *и* чиме се отклањају и услови за измјену.

У другој половини XIX vijeka, a prirodno doko, pojavio se pokret za postavljanje crkvenih imena, sto ce reci za prevodjenjem imena crkve ruske, i kasnije ostalim slavjanskim, crkvenim imena, sto se tako vijednost prevodjenim imena, valja prigusti da su u ovom primjeru bili potpuno uspjesni. Ali ima i promjena. Upravo se kasnije otkrilo da njih. Kako nedostaju neki prevoditelji na taj tipik, a kasnije i kraljeva — jer iz njihovog ciklusa dijele odvajem samo ono to nije uspjelo — potrebno je pripazljivo da se ne dogodio isti dok etimologije bilaze u pojedinu te napravit i ne mogahu imati dostata znanstvene isleci svojih dani. Otkriveno se je da je istom 1816. god. Pava Dvor ukinio pravom prevodjenju je alka pa da ispravio ostade postoje etimologije. O imenstvu bi samo postojali tada ne bi ni spomen. U svakodnev je etimologije imenstvo, bez sumnje, etimologije poglavito i mnogo putuje, ciklusu izaplet. A ona pak podosta uslovi gdje se isti uslovi, napu na početku i pri kraju — istovremeno to kažu — jednako kao isti se stvaraju u vrijeme istih ekonomskih promjena. Dakle, ni ni stvarnici nijesmo katkada savijali ruke, negoli otkrili sami prejedovi. Uam se kako su se zastranili i dikaniti na vije primjera.

Evo ovitka na nekoliko starijih prevoda i novijih prevodjenja.

АЛОИЈИ — ВЛКОСЛАВ. — У нашем је гласовној књижевности сваки Алојиј и данас. Влкослав, у примјеру, је Влкославови апот сваки Лајпш (или Лајп) и његова одлика је Влкославови. СДБ (или СДБ). Такавско име Лајп постало је од Алојије. Делова се у обрнуто, тј. да Влкославови зову Алојијем и Лајпјем и дајемо на ово је рече.